

Pravopis a jeho kodifikace

Slovo **pravopis** je překladem řeckolatinského výrazu **ortografie**. Rozumí se jím dohodnutá, odborně vypracovaná pravidla pro užívání písma, která mají usnadnit komunikaci lidí, zajistit jednoznačnost sdělení.

Český pravopis je středně obtížný (obtížnější pravopis má např. francouzština nebo angličtina, naopak jednodušší např. chorvatština nebo finština). Zachoval si některé rysy starších vývojových etap, např. psaní písmena *y*.

Kodifikaci, tedy uzákonění pravopisné normy v písemné podobě v jazykové příručce, stanovují jazykovědci (lingvisté). Pro češtinu jsou takovou příručkou Pravidla českého pravopisu. Poslední úprava českého pravopisu proběhla v r. 1989. Při kodifikaci je někdy přijato jednoznačné pravidlo, např. soubor vyjmenovaných slov, jindy dvojí možnost psaní (dubleta), např. *diskuse* i *diskuze*. Uzákonění dublet zachycuje vývoj jazyka, tzn. existenci původní a novější podoby, z nichž jedna postupně v komunikaci převládne.

Vývoj českého pravopisu

Nejstarší české památky byly psány tzv. primitivním pravopisem, tzn. k zápisu českých textů se užívala latinská písmena bez jakýchkoliv změn. Latinská abeceda je ale chudší než české hláskosloví a tak např. písmeno *c* označovalo české hlásky [k, c, č]. Hlásky v latině neexistující byly postupně zapisovány pomocí spřežek. Důsledný spřežkový pravopis se vyvinul na začátku 14. století, např. spřežka *ch* pro označení hlásky [ch], *rz* pro [ř].

Za významný mezník se považuje změna pravopisu uskutečněná počátkem 15. století, která je připisována Janu Husovi. Jedná se o pravopis diakritický, který nahrazuje spřežky diakritickými znaménky – tečkou, např. *č* pro hlásku [č], a čárkou označující délku samohlásek. V době humanistické se v tištěných textech ustaluje pravopis bratrský. Ten je v podstatě diakritický s prvky spřežkové soustavy.

Na počátku národního obrození byl český pravopis sjednocen Dobrovským v jeho mluvnici z roku 1809. První *Pravidla českého pravopisu* vydává r. 1902 Jan Gebauer. Během 20. století se pak uskutečnilo několik kodifikačních úprav. Poslední proběhla v roce 1993 a přinesla jen drobné změny kodifikace předchozí (z r. 1957) – některá zjednodušení v oblasti pravopisu velkých písmen (např. psaní názvů ulic, náměstí apod. obsahujících předložku: ulice *U Tržnice*) nebo zavedení dublet u přejatých slov (psaní *s/z*: *romantismus/romantizmus*, délka samohlásek: *penicilin/penicilín*).

Principy českého pravopisu

Jistě jste si všimli, že v češtině píšeme mnohá slova tak, jak je vyslovujeme, např. *strom, kolo, nese* [strom, kolo, nese]. Obecné pravidlo to však není a pravopisná podoba se od vyslovované někdy liší, např. píšeme *rozsvítit, odpočívat, měsíc*, ale vyslovujeme [rosvíťit, oťpočívat, mňesíc]. Abychom pochopili, proč je to jednou tak jednoduché a podruhé mnohem složitější, měli bychom znát principy, kterými se náš pravopis řídí.

Český pravopis je založen na několika principech a základním je **princip fonologický**. To znamená, že písmeny se zaznamenávají jen ty hlásky, které jsou důležité pro dorozumění (tedy fonémy), ne všechny vyslovené a slyšené podoby hlásek. Proto shodně píšeme a vyslovujeme např. *pes, voda* [pes, voda], ale máme např. jen jedno písmeno *ř* či *n*: v písmu nerozlišujeme *ř* znělé [keře] a neznělé [keř], nebo *n* zubodásňové [rána] a velární [ranka]. Vedle principu fonologického se někdy uplatňují ještě principy další – etymologický a historický, u přejatých slov se mluví o principu tradičním.

Princip etymologický znamená, že slova píšeme v souhlasu s jejich původem. Například bez ohledu na výslovnost zachováváme psaní dvojího *-nn-* ve slově *panna* (přechýlené slovo ke slovu *pán* příponou *-na*), podle stavby slova píšeme také slovo *vítězství*, přesto že

vyslovujeme zjednodušeně [vířeství]. Pravopisem nezachycujeme také asimilaci znělosti – píšeme *tužka*, ale vyslovujeme [tuška].

Princip historický vede k tomu, že se v písmu udržují i některá písmena ze starších období, i když pro jejich užití již není výslovnostní důvod. Jedná se o psaní *y*, *ý* v předponě *vy/vý*, kořenech slov i koncovkách (obě písmena se vyslovují ve spisovné češtině i většině nářečí stejně). Zachování písmen *i* (*i*) a *y* (*y*) má však své důvody. Slouží například k odlišení frekventovaných zvukových homonym (*bidlo* – *bydlo*, *mít* – *mýt*, *vít* – *výt* apod.), při psaní v koncovkách k rozlišování tvarů (např. *laskavý muž* 1. p. č. jed. x *laskaví muži* 1. p. č. množ.). Za historický jev se považuje také užívání dvou písmen pro označení dlouhého *u* (*ú* a *ů*): *úsek*, *dům* [úsek, dům], nebo existence spřežky *ch*.

Princip tradiční se uplatňuje u mnohých přejatých slov a je důsledkem určité konzervativnosti pravopisu. Proto zachovávají některá slova původní způsob psaní, i když jejich výslovnost je jiná: *revue*, *interview* [reví, intervjú].

Uvedené principy se uplatňují u izolovaných výrazů (psaní jednotlivých slov), mluvíme o jevech tzv. **lexikálního pravopisu**. Vedle toho však existuje také tzv. **pravopis morfologický**, který zahrnuje tradičně psaní koncovek ohebných druhů slov. Zde se řídíme zařazováním k tzv. vzorům (*psi* jako *páni*, *psy* jako *pány*). **Syntaktický pravopis** pak obsahuje pravidla užívání interpunkčních znamének ve větě jednouché i v souvětí (tečky, čárky, uvozovky atd.) a zásady shody přísudku s podmětem (*Závodníci vbíhali do cíle.* x *Závodnice vbíhaly do cíle.*).